

Fra boken

"*JESUS - Hva forskningen sier mens Kirken tier*"

av Ronnie Johanson

Kapittel 34:

Har Jesus levd?

Før vi i siste kapittel behandler spørsmålet om hvem Jesus var, må vi ta stilling til spørsmålet om han egentlig har eksistert. Det er jeg ikke i tvil om, til tross for at enkelte perifere forskere i over to hundre år har hevdet det motsatte. Det er vanskelig å gi en plausibel forklaring på kristendommens opprinnelse dersom det ikke fantes en jøde med det arameiske navn Jesjua som kom i skade for å starte det hele, omkring år 30.

De første som hevdet at Jesus aldri har eksistert, var to av opplysningstidens franske skribenter: Volnay (1791) og Dupuis (1795). De har fått følge av enkelte kjente skribenter opp gjennom tidene, som Bruno Bauer, Arthur Drews, Georg Brandes og John M. Allegro. Den eneste av dem som fikk innflytelse, var tyskeren Drews. Hans bok *Die Christusmythe* fra 1909 ble lest av Lenin, som gjorde Drews og Bruno Bauers syn til Sovjetsamveldets offisielle. Men tro lar seg ikke utrydde selv med totalitære metoder. I 1990 besøkte jeg Leningrad (som byen fortsatt het), der jeg lette etter ateismemuseet. Jeg hadde hørt at der ble Jesus fremstilt som en oppdiktet person. Etter en del tråkking gatelangs fant jeg ut at ateismen og museet til dens hyllest allerede var nedlagt. Dette skjedde altså året før samveldet selv ble nedlagt.

En viss innflytelse blant moderne livssynshumanister har britten G. A. Wells (f. 1926) hatt.¹ Etter å ha skrevet tre bøker med det budskap at Jesus aldri har levd, har Wells moderert seg. Han mener nå at Jesus *har* levd, men i sine nye bøker om saken hevder han at Markus samlet to ulike tradisjoner om Jesus til én: Paulus' (etter hans mening) uhistoriske, korsfestede Jesus samt en historisk Jesus som vi ikke vet stort annet om enn at hans lære ble bevart i Q-evangeliet.² Dette kan umulig stemme. Allerede midt på trettitallet, ca. fem år etter korsfestelsen, besøkte Paulus Jerusalem

¹ Han omtales gjerne som professor for å gi argumentene hans tyngde, men han var professor i tysk, ikke religionshistorie.

² Se Wells: *Can We Trust the NT?* 2004, s. 43-50.

hvor han tilbragte to uker i selskap med Peter for å høre om Jesus.³ Han traff til og med en av brødrene til Jesus. Løy de om korsfestelsen?

Fortsatt finnes det enkelte skribenter som kommer til den konklusjon at Jesus aldri har levd; den mest prominente blant dem er amerikaneren Robert M. Price. (Som allikevel kaller seg kristen, nærmere bestemt noe så forvirrende som «kristen ateist».) Jeg skal gå kort gjennom hovedpunktene i hans argumentasjon.⁴

Price legger avgjørende vekt på ulikhetskriteriet, som han bruker til å forkaste alt som ikke er i strid med såvel datidens jødedom som den tidligste kristendommen. Han har helt rett i at da blir det ikke mye igjen. Men som nevnt i kapittel 6, er kriteriet selv forkastet av moderne forskere.

Price legger derimot liten vekt på ett av de tre hovedargumentene som er blitt brukt før ham. Argumentet spør hvorfor Jesus ikke er nevnt i samtidige kilder.⁵ Det kan skyldes at han ikke ble lagt mer merke til i samtiden enn en vanlig healer blir i dag, så dette er ikke noe godt indisium for at han aldri har eksistert. Price går derfor raskt videre til neste argument:

Paulus skriver lite om Jesus

Paulus, som skrev sine brev allerede på femtitallet – antagelig femten til tyve år før Markus skrev det eldste evangeliet – har lite å berette om Jesus. Men hvorfor skulle han egentlig det? Han skrev til kristne menigheter for å hjelpe dem med problemer de hadde, ikke for å misjonere. Antagelig kjente adressatene godt til Jesu liv og lære fra før; det var ikke nødvendig å opplyse dem om dette. Dessuten skrev han sikkert flere brev enn dem som er bevart.

Paulus kan i hvert fall berette at Jesus var en jøde av Davids ætt, at han var Messias (Kristus), at han hadde brødre og at han selv hadde truffet en av dem, at han hadde tolv apostler, hadde et nattverdsmåltid med dem, ble forrådt og deretter korsfestet. Troen på at han var gjenoppstått, kom Paulus selv til å dele bare et par år senere.

Price kommenterer ikke noe av dette. I stedet skriver han. «Det er vanskelig å tenke seg at forfatterne av Romerbrevet 13:3 og av 1. Peters brev 2:13-14 (hvor vi hører at romerske guvernører straffer bare de onde, ikke de rettferdige) trodde at Jesus døde etter ordre fra Pontius Pilatus». Men det er ikke akkurat dét det står i disse

³ Galaterbrevet 1; 18-19. Mer om dette senere.

⁴ Slik han legger den frem i Beilby & Eddy, 2010 s. 54-83. Han imøtegås av fire andre forfattere i samme bok, men to-tre av dem gjør dessverre en dårlig jobb.

⁵ Josefus nevner ham så vidt to steder i sitt verk «Jødernes gamle historie» fra ca. år 93, men Price mener, i likhet med Wells og en del andre, at begge avsnittene i sin helhet er tilføyd av kristne avskrivere. (At litt av jesuomtalen hos Josefus er en tilføyelse, som «Han var Messias», er det bred enighet om. Bare en kristen kan ha skrevet dette.) Uansett er det ingen grunn til å legge vekt på at Josefus på nittitallet samt tre romerske skribenter (Plinius d.y., Suetonius og Tacitus) i år 112 og 115 nevner Jesus. De har intet å berette utover hva kristne i deres samtid kunne ha fortalt dem. Og på den annen side: Dersom Josefus' beretning er et falsum og han i virkeligheten ikke nevnte Jesus, er dette et meget svakt argument for at Jesus ikke har levd. Mange ble korsfestet uten at Josefus nevner dem.

brevene. «Vil du slippe å frykte myndighetene, så gjør det gode, og du skal få ros» skriver Paulus. Og «Peter» (som neppe er apostelen Peter) skriver: «Dere skal for Herrens skyld underordne dere enhver myndighet blant menneskene, enten det er keiseren, den øverste, eller landshøvdingene som han har utsendt; de skal straffe dem som gjør det onde, og rose dem som gjør det gode.» Price har et poeng her, men er det godt nok? De to brevskriverne skriver ikke om Pilatus eller Jesus, men om hvordan kristne bør oppføre seg i samfunnslivet og hva de da kunne forvente av den tids myndigheter.

Paulus siterer aldri Jesus, hevder Price, og påpeker at dette er uforståelig dersom han kjente tradisjonen om hva Jesus skulle ha sagt. Men Paulus viser faktisk til Jesu lære på tre steder. At han ikke siterer ham, kan skyldes at skriftlige kilder ennå ikke fantes. Og at hans kjennskap til læren var begrenset. Først i de årene han selv skrev, ble de første samlingene av Jesusord til (Q- og Thomasevangelienes forløpere). At han ikke kjente dem, er ikke overraskende. Han besøkte mange av de urkristne menighetene, men langt fra alle.

Det gamle testamente er nøkkelen?

Som nevnt, mener John D. Crossan m.fl. at disiplene lette i GT for å finne en forklaring på hva som hadde skjedd da Jesus ble korsfestet. Price går videre, og hevder at så godt som alt som fortelles om Jesus i NT, bygger på GT. Han kan godt ha rett i enkelte tilfeller, som at når Matteus skriver at Josef og Maria flyktet med Jesusbarnet til Egypt, er det fordi det står hos profeten Hosea⁶ at Jahve sier: «Da Israel var ung, fikk jeg ham kjær, fra Egypt kalte jeg min sønn». Matteus (eller hans kilde) visste intet om Jesu barndom, og var henvist til å finne profetier i GT for å plassere hans fødsel i Betlehem når familien faktisk var fra Nasaret (se kapitlet «Et barn er født i Betlehem?»)) Men Price nevner en lang rekke andre påståtte paralleller mellom GT og NT, og konkluderer med at «Dagens kristne leser lærer hva Jesus gjorde ved å lese evangeliene; hans motpart i antikken lærte hva Jesus gjorde ved å lese Josva og 1. Kongebok».

Dette virker ytterst søkt. Et eksempel: Når Jesus i historien om den kanaaneiske kvinne⁷ kaller hedninger for hunder, mener han at Markus har tatt det fra 2. Kongebok 8; 7-16. Her refereres en samtale mellom profeten Elisha og hedningen Hasael. Vi gir først ordet til Elisha: «...jeg vet at du kommer til å gjøre ondt mot israelittene. Du vil sette ild på deres befestede byer, drepe deres unge menn med sverd, knuse deres småbarn og skjære opp kvinner som er med barn.» Hasael sa: «Hvordan skulle din tjener, en hund som jeg, gjøre så store ting?» Elisja svarte: «Herren har latt meg se deg som konge over arameerne.»

Og hva har så dette med den kanaaneiske kvinne å gjøre? Price hevder at Markus har tatt resten av historien fra 1. Kongebok 17; 8-16 – den kjente fortellingen

⁶ Hosea 11; 1

⁷ Se s. **SJEKK**

om enken i Sarepta. Her er det en annen profet, Elia, som er hovedperson. Gud befaler en enke i Sidon øst for Israel om å la ham bo hos henne, og sørger til gjengjeld for at hennes melkrukke og oljemugge aldri blir tomme.⁸ Men her er det faktisk profeten som ber om hjelp, ikke kvinnen, og det er hun som nekter å hjelpe inntil profeten lover at Gud skal hjelpe henne med mat. Price hevder at likheten med NT er at kvinnens tro først blir satt på prøve. Jeg kan ikke se det slik; hun blir bare utsatt for mas (slik Jesus ble det).⁹

Bare ett eksempel til: Price skriver at «Beretningen om den tomme grav trenger ingen kilde utenom Josva 10; 18, 22, 26-27.» Ikke det? Han siterer ikke Josva, derfor skal jeg gjøre det.

Men de fem kongene flyktet og gjemte seg i hulen ved Makkeda. Da Josva fikk vite at de fem kongene var funnet, og at de hadde gjemt seg i hulen ved Makkeda, sa han: «Velt store steiner foran inngangen til hulen og sett noen menn til å holde vakt over dem!» (Vers 16-18.)

Så sa Josva: «Åpne inngangen og før disse fem kongene ut av hulen til meg.» (Vers 22.)

Deretter hogg Josva dem ned. Han drepte dem og hengte dem opp på fem trepåler, og de ble hengende på pålene til kvelden kom. Ved solnedgang ga Josva ordre om at de skulle tas ned fra pålene og kastes inn i hulen der de hadde gjemt seg. Det ble lagt store steiner foran åpningen til hulen, og steinene ligger der den dag i dag. (Vers 26-27.)

Fant du mye her som minner om kvinnene ved graven påskemorgen?

Robert Price gjør det enkelt for seg når han avslutter sin gjennomgang av paralleller mellom NT og GT slik: «Hva er mest sannsynlig – at en mann gikk på vannet, skinte som solen og sto opp fra de døde – eller at noen har omskrevet en haug med velkjente mirakelhistorier?» Dette er stråmannargumentasjon. Man trenger ikke tro at Jesus gjorde mirakler for å tro at han har levd. «The things that you're liable / To read in the Bible / It ain't necessarily so», som det heter i en praktfull sang fra Porgy and Bess.¹⁰

⁸ Av og til omtalt som «krukken til enken i Sarepta som alltid var full».

⁹ Bibelteksten lyder: ...*Han ropte til henne og sa: «Hent litt vann til meg i en skål, så jeg får drikke!» Da hun gikk for å hente det, ropte han etter henne: «Ta også med et stykke brød til meg!» Hun svarte: «Så sant Herren din Gud lever: Jeg eier ikke så mye som en brødleiv, bare en håndfull mel i krukken og litt olje i muggen. Nå går jeg her og sanker et par vedpinner, og så vil jeg gå hjem og lage til noe for meg og sønnen min. Når vi har spist det, kan vi legge oss til å dø.» Elia sa til henne: «Vær ikke redd! Gå hjem og gjør som du har sagt! Men bak først en liten brødleiv til meg av melet, og kom ut til meg med den! Siden kan du lage til noe for deg og sønnen din. For så sier Herren, Israels Gud: Melkrukken skal ikke bli tom, og det skal ikke mangle olje i muggen til den dagen kommer da Herren sender regn over jorden.» Da gikk hun og gjorde som Elia hadde sagt...*

¹⁰ Jeg har normalisert teksten for å gjøre den mer forståelig. I Gershwins opera heter det "De t'ings dat yo li'ble/To read in de Bible..."

«Kristusmyten»

Price skriver: «Historien om Jesus, slik den legges frem i evangeliene, viser sterke paralleller til Midtøsten-religioner som er basert på myter om guder som dør og står opp igjen. Og denne likheten er den tredje hovedpillare i den tradisjonelle kristusmytteorien.»

Å kalle dette en teori, er sterkt sagt. Det er en hypotese, som går ut på at kristendommen oppsto av disse mytene. Den er blitt tilbakevist av seriøse forskere gang på gang. Senest av Bart D. Ehrman i *Did Jesus Exist? The historical Argument for Jesus of Nazareth* fra 2012.

Den grunnleggende påstanden er at guddommer som Attis, Baal, Osiris, Adonis og Dumuzi (Tammuz) var guder som døde og gjenoppsto lenge før kristendommen.¹¹ De skulle visstnok ha vært fruktbarhetsguder med en livssyklus som gjenspeiler jordens årstider, der liv dør hver høst og våkner til liv hver vår. Dette var en oppfatning som fikk støtte blant fagfolk på grunnlag av James Frazers berømte verk *The Golden Bough*, som kom i flere utgaver og mange bind fra 1890 til 1936. Enkelte gikk videre og hevdet at slike guder var opphavet til «Sagnet om Jesus», som Georg Brandes kalte sin nest siste bok. Dette var også Frazers posisjon, som han imidlertid ikke gir eksplisitt uttrykk for, men bare antyder i sluttordene i sin bok.¹²

Det finnes fremdeles forskere på området som hevder at det fantes guder som døde og gjenoppsto. Men ingen av disse hevder at disse mytene lå til grunn for kristendommen. Jesus ble jo ikke straks etter «oppstandelsen» oppfattet som en gud som døde; apoteosen skjedde mye senere.¹³ Videre hevder den nyeste forskningen at disse gudene ikke døde og gjenoppsto, men var av to slag: Noen døde men kom ikke tilbake, de andre kom tilbake men hadde egentlig ikke vært døde.¹⁴

Price lister også opp en rekke trekk som Kristus har felles med mytiske helter fra antikken: Jomfrufødsel, sønn av en gud, dør under gåtefulle omstendigheter m.m. Hva så? Mye om Jesus er utvilsomt diktet opp, og noe kan muligens være påvirket av slike myter. Men Price går for langt når han mener trekk som at helten blir konge og lovgiver, stemmer med Jesus.

Price nevner i hvert fall ikke Mithras-kulten; det skal han ha. Men andre tilhengere av Kristus-myten gjør det.¹⁵ Mithraismen var en sterkt utbredt religion i Romerriket før kristendommen overtok. Dessverre har den ikke etterlatt seg tekster

¹¹ Attis var det imidlertid ikke mer liv i etter døden enn at han kunne røre én finger, og det var det hele. H. Klauck: *The Religious Context of Early Christianity: A Guide to Graeco-Roman Religions*. Edinburgh 2000, s. 122.

¹² Se Sælid Gilhus og Mikaelsson: *Nytt blikk på religion*, Oslo 2001 s. 42.

¹³ Ingen av de tre eldste evangeliene omtaler Jesus som gud, bare som Guds sønn. I Markus 10; 17-18 tar han selv avstand fra tanken: «Hvorfor kaller du meg god? Ingen er god unntatt én, og det er Gud». Den eldste tradisjonen gikk ut på at Gud gjorde Jesus til sin sønn først ved oppstandelsen. Se Ehrman 2013 s. 110-11 og 238.

¹⁴ Jonathan M. Smith: «Dying and Rising Gods», i *Encyclopedia of Religion*, 2005.

¹⁵ F. eks. Frank Zindler fra den dessverre lite seriøse organisasjonen American Atheists. Se Zindler: *Through Atheist Eyes*, 2011.

som forklarer det de drev med. At deres Mithtras skulle ha blitt født 25. desember av en jomfru, døde for våre synder og gjenoppsto på en søndag, er grepet ut av luften.

Argumenter for og mot

Det siste argumentet Price anfører, er at det finnes enkelte alternative tradisjoner om når og av hvem Jesus ble henrettet. Han nevner det apokryfe Peterevangeliet, et par jødiske skrifter samt kirkefaderen Ireneus. Men nesten intet av dette stammer fra det 1. århundre. Allikevel skriver han: «Hvordan kan det ha seg at så radikalt ulike beretninger om Jesus oppsto side om side hvis det lå en virkelig begivenhet til grunn?» Er det så vanskelig å tenke seg? Kommunikasjonen dengang mellom ulike grupper på ulike steder til ulike tider var ikke som nå, og de visste lite om hverandres lære. Dette er det nesten flaut å måtte påpeke. Dessuten: Hvis fire versjoner av en beretning om et drap er helt feilaktige, er det da logisk å regne med at også en femte (og attpå til mye eldre) versjon er det, og at intet drap har funnet sted fordi offeret er en oppdiktet person?

Price mener bevisbyrden ligger hos oss som mener at Jesus virkelig har eksistert. Det har han for så vidt rett i. Men da burde han spart oss for alle sine dårlige argumenter for det motsatte. Isteden burde han forsøkt å argumentere mot følgende:¹⁶

Mens Jesus ennå levde, var disiplene kommet til tro på at han var Messias (ikke Guds sønn, men Israels frigjører). At han isteden skulle bli henrettet, var utenkelig.¹⁷ Da han så viste seg for dem etter korsfestelsen (i hallusinasjoner eller i virkeligheten; se foran), endret de syn. Han var allikevel Messias, men Guds plan var en annen enn de hadde trodd. En slik utvikling i disiplenes syn er helt utenkelig dersom Jesus ikke hadde levd. Ingen ville funnet på noe så absurd og deretter klart å overbevise andre om det.

Allerede et par-tre år etter at Jesus døde, ble Paulus omvendt og kom til den tro at Jesus var blitt levende igjen etter korsfestelsen.¹⁸ Han forteller i Galaterbrevet¹⁹ at «Tre år senere dro jeg opp til Jerusalem for å få vite mer av Kefas, og jeg ble hos ham i fjorten dager. Noen annen av apostlene traff jeg ikke, unntatt Jakob, Herrens bror.»²⁰ Det er rimelig å anta at apostelen Peter (Kefas)²¹ og broren til Jesus ville ha fortalt Paulus det dersom han hadde misforstått noe: Jesus var slett ikke blitt

¹⁶ Price går grundigere til verks i sin bok *The Christ-Myth Theory and Its Problems* (2011), men uten å overbevise. Se Ehrman 2013 s. 149ff.

¹⁷ Kristne tror gjerne at Messias skulle lide, og at dette var profetert i GT. Se kapittel 5, «Jesus spådd i Det gamle testamente?»

¹⁸ 1. Korinterbrev 15; 3-8. Lüdemann (1994 s. 51) mener at Paulus' omvendelse «vel ikke kan tenkes mer enn tre år etter Jesu død», og støtter seg til Martin Hengel. Bart Ehrman (2013 s. 131) og mange andre forskere er enige.

¹⁹ Galaterbrevet 1; 18-19.

²⁰ At Jakob kalles «Herrens bror», har Price (og Wells) følgende forsøk på forklaring på: Han var ikke bror av Jesus, men medlem av et brorskap.

²¹ Peters egentlige navn var Simon; Jesus ga ham kallenavnet Kefas, som betyr «klippen» på arameisk (Johannes 1; 42). NTs forfattere oversatte navnet med «Peter»; bare Paulus brukte den opprinnelige versjonen.

korsfestet, og egentlig hadde han aldri eksistert. De hadde bare diktet ham opp, som uttrykk for sin religiøse lengsel. Eller var det kanskje Paulus som diktet ham opp? Da er det underlig at han ikke forteller mer om ham til dem han skriver til.

Dessuten: Mange av disiplene var fremdeles i live da de eldste skriftene oppsto, på femtitallet.²² Hvor sannsynlig er det at de, Paulus eller deres tilhengere diktet opp en fiktiv grunnlegger av bevegelsen de var en del av? En eller annen må jo ha vært den som satte det hele i gang, og som har gjort så sterkt inntrykk at bevegelsen overlevde, og minnene om ham med den. Og dersom grunnleggeren er diktet opp – hvorfor i all verden skulle de gi ham så mange usympatiske trekk, og dessuten la ham motsi seg selv, komme med spådommer om verdens undergang som ikke slo til og som de hadde sin fulle hyre med å bortforklare, og ikke minst: lære noe som var i strid med deres egen lære? Blant annet i det viktigste av alle spørsmål: Hva skulle til for å bli frelst og få adgang til gudsriket? Paulus hevdet at det var nødvendig å tro at Jesus døde for deg.²³ Jesus sa derimot at det som skulle til, var å følge budene.²⁴

Beretninger om Jesus finnes i minst et dusin uavhengige kilder fra det første århundre. (I tillegg dem som nevnes i kapitlet «De ni evangelier», har vi et brev fra pave Klemens 1. fra nittitallet, dessuten nytestamentlige brev som ikke er skrevet av Paulus). Dette er flere enn for svært mange andre historiske personer fra antikken. At han har levd, bør det ikke være den ringeste tvil om.

Et hjertesukk til slutt: Dessverre har spekulative forfattere som G. A. Wells, Robert Price, Frank Zindler og Richard Carrier²⁵ stor oppslutning i humanistbevegelsen, som jeg selv tilhører. Men mest i sine hjemland, Storbritannia og USA.

Hvordan så Jesus ut?

Dette spørsmålet blir sjelden stilt, og i så fall avfeid med at det forteller kildene intet om. Det bildet vi har av ham, er skapt av kunstnere. Det skapte et visst oppstyr da Henrik Sørensen på trettitallet brøt med normen og malte en blond, blåøyd og

²² Vi vet at Peter og Jakob (Jesu bror) levde helt til sekstitallet, da han ble henrettet. På femtitallet skrev Paulus at Jesus etter korsfestelsen «viste seg for 500 brødre på én gang. Av dem lever de fleste, men noen er død.»

²³ «Ikke noe menneske blir rettferdig for Gud ved gjerninger som loven krever, bare ved troen på Jesus Kristus. (...) For hvis vi kan oppnå rettferdighet ved loven, da døde jo Kristus til ingen nytte.» Galaterbrevet 2; 16, 21.

²⁴ Markus 10; 17-19. Se også kapittel 30, «Bibelens eneste helvetesprofet».

²⁵ Carrier er historiker, men hans bok *The Historicity of Jesus* (2014) ble vurdert slik i et fagtidsskrift: «...han fokuserer på hypoteser om Jesu (manglende; o.a.) historisitet, fremfor de beste forklaringer av bevismaterialet.» Aviezer Tucker: «The Reverend Bayes vs Jesus Christ», *History and Theory* 55:1 (2016) s. 129–140. Se også Ehrmans svar på Carriers kritikk av hans bok: <https://ehrmanblog.org/fuller-reply-to-richard-carrier/>

forholdsvis korthåret Jesus til flere altertavler. I virkeligheten så han helt sikkert ikke nordisk ut, for det gjorde ikke jøder i oldtidens Palestina.

Allikevel tror jeg Sørensen faktisk hadde rett på ett punkt (selv om han neppe var klar over det). Her må jeg først få bli litt personlig. Midt på sekstitallet var jeg blant de første hippiene, med hår til skuldrene. For dette ble jeg i 1965 pepet ut på Oslos hotteste uterestaurant Nille, og nektet servering på kunstnerkroa Krølle. (Alt året før ble jeg slått ned på Karl Johans gate, og pådro meg en nakkeskade som jeg fremdeles sliter med. Men jeg klager ikke, for da jeg ble uførepensjonert av den grunn tretti år senere, kunne jeg bruke tiden til min hovedinteresse: Kritikk av religion og annen overtro.)

Så til saken: På sekstitallet ble menn med skulderlangt hår ofte kalt «Reserve-Jesus». Det var i grunnen bare morsomt, og jeg oppdaget ikke før jeg leste nytestamentet hvor lite treffende dette økenavnet var. Paulus skriver nemlig at «det er en skam for mannen å ha langt hår, mens det for kvinnen er en ære».²⁶ Paulus traff aldri Jesus, men han levde i Palestina på samme tid.²⁷ Derfor er det usannsynlig at en jødisk profet på den tid kunne ha hatt langt hår. I en kultur med stor vekt på skam og ære ville han neppe ha fått oppslutning.

²⁶ 1. Korinterbrev 11; 14-15. Ifølge Lukas (Ap. Gj. 21; 24) var det påbudt å klippe håret.

²⁷ Han vokste opp i Jersusalem: Ap. Gj. 22; 3.